

Dr. Csík Tibor

Az olvasási készség összefüggése a könyv- és könyvtárhasználattal a 2011-es PIRLS- vizsgálatban

Az olvasási készség összefüggése a könyv- és könyvtárhasználattal a 2011-es PIRLS-vizsgálatban

Könyvtárnyi irodalom foglalkozik azzal, hogy mely tényezők a meghatározóak az olvasás sikeres elsajátításában. Bizton állíthatjuk, hogy a könyvek megszerettetése, az olvasási kedv fenntartása és a könyvtárhasználat valamennyi mérvadó feldolgozásban szerepel. A szövegértést vizsgáló kutatások eredményei alapján egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a formális képzés – az óvodai nevelés és az iskolai oktatás – mellett a szülőknek, az otthoni környezetnek, valamint az informális tanulásnak.

Célunk annak vizsgálata, hogy az olvasás-előkészítésnek, az olvasástanulás és -fejlesztés támogatásának megítélése milyen szempontok alapján történik a PIRLS nemzetközi vizsgálatban. Az olvasás elsajátításának tényezői közül kiemelten kezeljük a könyv és könyvtári vonatkozásokat.

Elődleges forrásunk az értő olvasást fölmérő PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), mely az IEA (International Association for the Evaluation of Educational Assessment) tanulói teljesítménymérési vizsgálata. A 2011-es fölmérés mintegy 5.200 10 év körüli magyar diák és oktatóik, valamint iskolájuk bevonásával zajlott. A szövegértés átlagpontszáma alapján kialakított rangsorban hazánk helyezése jó. Az eredmény megítéléséhez azonban hozzátartozik, hogy a magyar diákok teljesítménye nemzetközi összehasonlításban visszaesést mutat, ugyanis a mért érték 2001-ben 543, 2006-ban 551, 2011-ben 539 volt.

A PIRLS-fölmérés valamennyi, témánk szempontjából releváns vizsgálatát területi okokból sem vehettük figyelembe. Az országok közül is azok eredményeit néztük meg, melyek hasonló kultúrával, hagyománnyal rendelkeznek (pl. Csehország, Ausztria), illetve hasonló nagyságú európai országok (pl. Dánia), a kontinens meghatározó kulturális központjai (pl. Franciaország), vagy valamilyen szempontból kiemelkedők (pl. Hongkong a szövegértésben mutatott eredményesség, Norvégia a lemaradás miatt).

Az iskolai könyvtárak tekintetében az IFLA és az UNESCO által az iskolai könyvtárak küldetéséről megfogalmazottak jelentik a kiindulást:

„Az iskolai könyvtár biztosítja napjaink információra és tudásra alapozott társadalmában a feladatok sikeres ellátásához szükséges információkat és eszméket. Az iskolai könyvtár kialakítja a diákokban az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges készségeket, továbbá fejleszti képzelőerejüket, lehetővé téve, hogy felelős állampolgárokként éljenek.

Az iskolai könyvtár tanulást segítő szolgáltatásokat, könyveket és egyéb forrásokat biztosít, amelyek az iskolai közösség minden tagja számára lehetővé teszik, hogy kritikus gondolkodóvá, valamint minden típusú és formájú információhordozó hatékony alkalmazójává váljon. A közösség hozzáférhet a szélesebb könyvtári és információs hálózathoz, összhangban az UNESCO nyilvános könyvtárakról szóló nyilatkozatának az alapelveivel.

A könyvtár munkatársai segítik a könyvek és más információforrások használatát, a szépirodalomtól a szakirodalomig, a nyomtatott információhordozóktól az elektronikus médiumokig, akár helyben használva, akár távolról érve el azokat. Anyagai kiegészítik és gazdagítják a tankönyveket és taneszközöket és módszereket.”

Az olvasás előkészítése otthon

Az olvasás elsajátítása szempontjából a PIRLS kiemelten kezeli az otthoni előkészítést (Early Literacy Activities). A szülők és gyerekek közösen végezte tevékenységek közül az előkészítés a következőket tartalmazza: könyvolvasás, történetmesélés, éneklés, játék a betűkkel és a szavakkal, beszélgetés megtörtént dolgokról vagy az olvasottakról, betűk és szavak leírása, betűk és szavak hangos kiolvasása. A mérés összesítése szerint a magyar szülők kiemelkedően gyakran végzik az előkészítésbe tartozó tevékenységeket (1. ábra). A táblázatban az országok neve mellett megadtuk a szövegértésben elért átlagos pontszámot. Így jól látszik, hogy az eredményességi rangsorban élen álló Hongkongban és Finnországban, valamint a jól teljesítő Dániában milyen kevéssé foglalkoznak a gyerekekkel.

1. ábra: Olvasás-előkészítő közös foglalkozások otthon

	Gyakran (%)	Néha (%)
Oroszország 568	61	38
Lengyelország 526	43	56
Magyarország 539	43	56
Csehország 545	40	60
Németország 541	38	61
Norvégia 507	37	63
Franciaország 520	36	63
Ausztria 529	35	63
Dánia 554	32	67
Finnország 568	27	72
Hongkong 571	12	80

A PISA-főlmérés adataiból kiinduló OECD-elemzés szerint Magyarország esetében kiemelkedően erős az összefüggés az olvasási kedv kialakulása és a szülők korai fejlesztő tevékenysége között, különösen a közös könyvolvasás és éneklés vonatkozásában (OECD 2012). Hazánk azok közé az országok közé tartozik (Németország, Korea és Portugália mellett), ahol a diákok olvasási kedvének kialakulása nem a család anyagi helyzetével áll közvetlen kapcsolatban, hanem azzal, hogy olvastak-e a szülők a gyerekeknek a korai években.

Az írás- és olvasási készségek iskolakezdéskor

Az otthoni olvasás-előkészítés áttekintése után célszerű annak eredményességét is megvizsgálni. A PIRLS mérése a következő elvárások szerint történik: a legtöbb betűt fölismeri, szavakat olvas el, mondatokat olvas el, betűket ír le, szavakat ír le. A szülők válaszait összeítve a magyar gyerekek 56%-a nem jól, 31%-a mérsékelten és csak 13%-a felel meg kiválóan ezeknek az elvárásoknak. Ezzel az eredménnyel az országok rangsorában az utolsó előtti helyen állunk. A legfölkészültebbek viszont a hongkongi, a finn és a dán gyerekek, pont azok, akikkel legkevesebbet foglalkoztak a szülei.

Az iskolaigazgatóktól is megkérdezték, hogy iskolájuk diákjai milyen arányban feleltek meg iskolakezdéskor ugyanezen elvárásoknak (2. ábra). Az összesítésben ugyanaz a három ország a legsikeresebb. Magyar vonatkozásban azonban igazán lesújtó az eredmény, ugyanis az iskolák 91%-ában olyan gyerekek kezdtek meg a tanulást, akik az elvárásokban megadott készségekkel alig rendelkeztek.

2. ábra: Az írás- és olvasási készség iskolakezdéskor

	>75% (%)	51–75% (%)	25–50% (%)	<25% (%)
Hongkong 571	51	24	23	3
Dánia 554	46	32	17	5
Finnország 568	23	48	22	7
Franciaország 520	22	39	32	8
Lengyelország 526	19	25	31	26
Oroszország 568	18	22	33	27
Németország 541	2	4	22	72
Norvégia 507	1	22	39	37
Csehország 545	1	2	21	76
Ausztria 529	0	2	15	82
Magyarország 539	–	–	9	91

A PIRLS-vizsgálat az olvasás otthoni előkészítésekor több olyan tevékenységet is megjelölt, amelynek az eredményességét nem méri az iskolakezdéskor (pl. éneklés, történetmesélés). A mérés kizárólag az írni, olvasni tudásra vonatkozik, tehát csak ezeket tekinti relevánsnak.

A magyar gyerekek készségeinek megítéléséhez figyelembe kell venni, hogy milyen nevelést kaptak az iskola előtt. A PIRLS is készít fölmérést az iskoláskor előtti nevelésről (Preprimary Education). A vizsgálat két legfontosabb szempontja, hogy a nevelés mennyi ideig tart, és hogy vonatkozik-e rá olyan nemzeti tanterv, melynek része az olvasási és írási készség fejlesztése. Nem meglepő, hogy Magyarország ebben az esetben első az országok közötti rangsorban, hiszen van tanterv, és a diákok 86%-a több mint három évig részesült

nevelésben. Jóllehet formai szempontok alapján az élen állunk, a nevelés tartalma azonban koncepcionálisan tér el a PIRLS elvárásaitól. A magyar iskoláskor előtti nevelésben a PIRLS által relevánsnak tekintett készségek más összefüggésben és az eredményesség megítélése szempontjából más súllyal, korántsem olyan kizárólagossággal szerepelnek.

Az olvasást támogató otthoni környezet

A PIRLS az elismert olvasásvizsgálatokhoz hasonlóan kiemelten kezeli, hogy mennyi könyv, gyermekkönyv van otthon és mennyire szeretnek a szülők olvasni (3. ábra). A kiválasztott országok közül a skandináv államokban szeretnek a szülők leginkább olvasni, s itt van a legtöbb könyv és gyerekkönyv is az otthonokban. Az olvasás szeretetét tekintve Lengyelország, Csehország és Magyarország alkotja a középmezőnyt, az otthoni könyvek száma alapján pedig Cseh-, Francia- és Magyarország.

3. ábra: A szülők olvasási kedve és könyveik száma

	Szeretnek-e a szülők olvasni?		Hány könyv van otthon?	
	Igen (%)	Némileg (%)	>100 kötet (%)	>25 gyerekkönyv (%)
Dánia 554	50	40	37	81
Norvégia 507	44	46	36	86
Finnország 568	43	48	38	88
Ausztria 529	40	47	28	76
Németország 541	37	48	35	81
Lengyelország 526	34	55	24	65
Csehország 545	33	53	34	79
Magyarország 539	32	55	33	68
Oroszország 568	23	61	25	65
Franciaország 520	22	62	33	75
Hongkong 571	14	72	25	52

A PIRLS-vizsgálat is megerősíti, hogy egy országon belül a diákok teljesítménye abban a családban jobb, ahol a szülők szeretnek olvasni és ahol több könyv van otthon. Ami törvényszerű egy államban, az nem biztos, hogy igazolódik különböző országok összehasonlításakor. A kiválasztott államok adatait összevetve ugyanis, nem mutatható ki közvetlen kapcsolat a diákok szövegértési eredménye, valamint a szülők olvasási kedve és könyveinek száma között. Különösen erős az ellentét a norvég szülők könyvszeretete és a diákok szövegértési eredménye között.

Könyvtár az iskolában

A tanulás eredményességét fölmérő nemzetközi vizsgálatok mindegyike kitér az iskolai könyvtárakkal, a könyvtárhasználattal kapcsolatos kérdésekre. A PIRLS a könyvtárak léte, a gyűjtemények nagysága és a könyvtárlátogatások száma alapján értékeli az országokat (4. ábra). A vizsgálat alapján megállapítható, hogy átlagosan 15 ponttal jobbak azoknak a diákoknak az eredményei, akik használják a könyvtárat.

Hazánk a korábbi PIRLS-vizsgálatokhoz hasonlóan most is az élmezőnyben van. A fölmérésbe bevont iskolák 96%-ában van iskolai könyvtár, 80%-ukban osztálykönyvtár is, és mindkét gyűjtemény nagysága elismerésre méltó. A tanárok nemcsak az osztálykönyvtárat használtatják, hanem a diákok több mint három negyed részét elviszik külső könyvtárba is.

4. ábra: Könyvtár az iskolában

	Iskolai könyvtár		Osztálykönyvtár		Havonta legalább egy könyvtárlátogatás
	van	>5.000 kötet	van	>500 kötet >3 magazin	
Hongkong 571	100	82	95	42	53
Oroszország 568	99	65	77	50	85
Lengyelország 526	99	65	65	28	85
Magyarország 539	96	52	80	17	76
Dánia 554	95	73	38	7	94
Norvégia 507	95	18	60	22	89
Csehország 545	83	6	55	20	40
Finnország 568	79	4	51	13	70
Németország 541	74	2	82	24	54
Ausztria 529	73	56	78	20	62
Franciaország 520	73	2	87	56	52
Átlag	28	28	72	32	68

A 2011/12. tanévre vonatkozó oktatási statisztika szerint mintegy 4.220 iskolai könyvtár működik hazánkban, ami azt jelenti, hogy a feladatellátási helyek 64,7%-ánál. Az intézményrendszeren belül az általános iskolák 80%-a rendelkezik könyvtárral. A Központi Statisztikai Hivatal 2011-ről szóló jelentésében viszont csak 3.193 iskolai könyvtár szerepel. Amennyiben elfogadjuk a PIRLS hazánkra vonatkozó adatát, mely szerint az iskolák 96%-a rendelkezik könyvtárral, akkor a vizsgálatba bevont mintasokaság reprezentativitása magyarázatra szorul.

A könyvtárhasználat jótékony hatását a tanulási teljesítményre mind a PIRLS, mind a PISA-vizsgálat messzemenőkéig bizonyította. A témába vágó további kutatások arra irányulnak, hogy megállapítsák más tényezőkhez való viszonyát, pontosítsák az eredményességre gyakorolt hatását. A 2006-os PIRLS-felmérést amerikai kutatók (Krashen 2010) abból a szempontból elemezték, hogy a szövegértés eredményességéhez miként járulnak hozzá a következő tényezők (Predictors): szocio-ökonómiai státus (Socio-economic Status – SES), szabadon választott szöveg hosszantartó, csendes olvasása (Sustained Silent Reading – SSR), az iskolai könyvtár (The School Library), az olvasástanítás (Instruction). A kutatás eredménye szerint az iskolai könyvtárak használata csaknem olyan erős befolyással van az értő olvasás elsajátítására, mint a család szocio-ökonómiai státusa (SES), amely a legerősebb tényező.

Az olvasástanítás forrásai

Közismert tény, hogy mennyire fontos a tanulásban is a források sokfélesége. A PIRLS rákérdez, hogy a pedagógusok miként alkalmazzák a tanításban a különböző forrásokat. Azaz az egyes típusokat milyen arányban használják, úgy mint az oktatás alapját, és milyen arányban választják kiegészítőnek (5. ábra). A legáltalánosabb gyakorlat az, hogy a pedagógusok tankönyvekből tanítanak. De vannak olyan országok, ahol a gyermekkönyvek képezik az olvasástanítás alapját, pl. Franciaországban. A kontinens országai közül leginkább a skandináv államokban használják az oktatószoftvereket az olvasástanításban.

5. ábra: Az olvasástanítás forrásai

	Gyerekkönyv	Tankönyv	Munkalap, -füzet	Szoftver
	alap / kiegészítő (%)	alap / kiegészítő (%)	alap / kiegészítő (%)	alap / kiegészítő (%)
Franciaország 520	72 / 28	25 / 52	19 / 64	0 / 15
Dánia 554	55 / 44	50 / 48	41 / 54	3 / 71
Norvégia 507	26 / 73	81 / 19	54 / 45	12 / 64
Németország 541	24 / 75	62 / 31	52 / 47	6 / 52
Ausztria 529	23 / 76	59 / 36	39 / 61	9 / 61
Finnország 568	22 / 77	86 / 12	53 / 44	2 / 60
Csehország 545	22 / 78	85 / 15	19 / 68	2 / 24
Lengyelország 526	11 / 89	85 / 15	57 / 43	0 / 53
Hongkong 571	10 / 83	96 / 4	63 / 36	22 / 67
Oroszország 568	7 / 93	95 / 5	22 / 65	2 / 47
Magyarország 539	5 / 93	97 / 3	76 / 24	3 / 39
Átlag	27 / 69	72/23	40 / 56	8 / 48

A magyar pedagógusok válaszaiból bizonyítják, hogy az olvasástanításban szinte csak a tankönyvekre és munkafüzetekre támaszkodnak. A PIRLS-vizsgálatban részt vevő országok között is kitűnik ez az egyoldalúság. Pedig a felmérés szerint az iskolák könyvtári gyűjteményei igazán nagyok, biztosan lehet találni gyermek- és ifjúsági irodalmat bennük, s nemcsak kötelező olvasmányt. És a diákok 76%-a jut el havonta legalább egyszer könyvtárba, ahol remélhetőleg nem a tankönyvet használják. De mivel is foglalkoznak a könyvtárban? A KSH könyvkiadási statisztikája szerint a 6–14 éves korosztály számára 2009-ben 284, 2010-ben 408, 2011-ben 365 mű jelent meg, tehát volt miből választani. Ahogy a pedagógusok is válogathattak a tankönyvek és a munkafüzetek közül, 2009-ben 1440, 2010-ben 1045 tankönyv állt az alapfokú oktatás rendelkezésére. Tehát hiába adott a választás lehetősége, hazánkban szinte kizárólag a tankönyvek és munkafüzetek képezik az olvasástanítás alapját.

Összegzés

A PIRLS elvárásai azon a fölfogáson alapulnak, hogy az értő olvasás elsajátítása szempontjából fontos, hogy a gyerekek korán megismerkedhessenek a könyvekkel, megszerethessék azokat és járjanak könyvtárba.

A szülőknek kiemelkedő szerepe van az olvasás előkészítésében, a könyvekkel való közös foglalkozásban. Az iskoláskor előtti szülői foglalkozás meghatározó módon járul hozzá a magyar gyerekek olvasási kedvének kialakulásához.

Az írni, olvasni tudás tekintetében az iskoláskor előtti neveléstől mást vár el a PIRLS, mint a magyar oktatási gyakorlat.

A szövegértés eredményességét is nagyban befolyásolja a szülők olvasási szokása és az otthoni könyvgyűjtemény. Ez a hatás azonban csak az azonos országból származó diákok teljesítményének vizsgálatában releváns, a kulturális különbségekből adódóan értelmetlen a különböző országok ilyen szempontú összevetése.

A mérésben részt vevő magyar iskolák könyvtári ellátottsága és a könyvtárhasználat mutatói kimagaslóak. A PIRLS és az adatain alapuló további vizsgálat is bizonyítja, hogy az iskolai könyvtáraknak meghatározó szerepe van az értő olvasás elsajátításában. A PIRLS formális elvárásaiból azonban nem állapítható meg, hogy mennyiben teljesül az iskolai könyvtárak – az IFLA és az UNESCO megfogalmazta – küldetése.

Az olvasástanítás Magyarországon szinte teljesen a tankönyvekre és a munkafüzetekre épül, a korosztálynak szóló irodalmat nem vonják be. Sem a tankönyvválasztás, sem a rendelkezésre álló gyermekirodalmi kínálat nem oldott az oktatás egykönnyűségét.

Felhasznált irodalom

Balázi Ildikó et al.: PIRLS és TIMSS 2011: Összefoglaló jelentés a 4. évfolyamos tanulók eredményeiről: [Progress in international reading literacy study, trends in international mathematics and science study]. – Budapest: Oktatási Hivatal, 2012. [on-line] [2013. 11. 20.] http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresek/pirls/pirls_timss_2011_osszefoglalo_jelentes_4evf_eredmenyeirol.pdf

Balázi Ildikó, Balkányi Péter: PIRLS 2006: a negyedik osztályosok szövegértése. *Új Pedagógiai Szemle*, 58. évf. 1. sz. 2008. 3–11. p.

- Balkányi Péter, Ostorics László: A szövegértés tartalmi keretének változása. *Educatio*, 21. évf. 3. sz. 2012. 465–471. p.
- Az iskolai könyvtár mindenki számára a tanítás és tanulás színhelye. Az IFLA és az UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozata. In: Csík Tibor (szerk.): Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet – Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2008. 14.p. [online] [2013. 11. 20.] <<http://www.opkm.hu/download/ImOk.pdf>>
- Krashen, Stephen – Lee, Syying – McQuillan, Jeff: An analysis of the PIRLS (2006) data. Can the school library reduce the effect of poverty on reading achievement? In: CSLA Journal (California School Library Association) 34. évf. 2010. 26–28.p. [online] [2013. 11. 20.] http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org/aasl/files/content/aaslissues/advocacy/Krashen_Lee_McQuillan_PIRLS.pdf
- Lengyelne Molnár Tünde: A pedagógiai mérés és értékelés feladataira való felkészítés az árnyalt tanulói értékelés módszertanának tükrében. In: Estefánné Varga Magdolna szerk.: Megújuló tananyagtartalmak, módszerek a kompetenciaalapú tanárképzésben. EKF, Eger, 2011. 83–104. p.
- Mullis, Ina V.S et al.: PIRLS 2011 International Results in Reading. TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College Chestnut Hill, MA, International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). 2012. [on-line] [2013. 11. 20.] http://timssandpirls.bc.edu/pirls2011/downloads/P11_IR_FullBook.pdf
- OECD: Let's read them a story! The parent factor in education, PISA. OECD Publishing, 2012. [on-line] [2013. 11. 20.] http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/Parent%20Factor_e-book-new%20logo_FINAL_new%20page%2047.pdf
- Péterfi Rita: Az olvasás-szövegértésről két nemzetközi vizsgálat kapcsán: a PIRLS- és a PISA-vizsgálat magyar vonatkozásai. Könyv Könyvtár Könyvtáros. 17. évf. 5. sz. 2008. 16–24. p.
- PIRLS 2006 – Tízévesen a világ élvonalában. *Új Katedra*. febr. 2008. 8–9. p.
- Radó Péter: A felső tagozat nem csökkenti az esélyegyenlőtlenséget: a magyar diákok teljesítménye átlagos vagy annál jobb nemzetközi viszonylatban. *Pedagógusok Lapja*, 69. évf. 1. sz. 2013. 12–13. p.
- Romankovics András: A politika nem sajátíthatja ki a pedagógia eredményeit: tanítószemmel a nemzetközi szövegértés-vizsgálatokról. *Mentor*, 9. évf. 12. sz. 2007. 4–5. p.
- Schüttler Tamás: „Illúzió lenne azt hinni, hogy a gyerekek tízéves korukra megtanulnak jól olvasni” – beszélgetés Vári Péterrel, a PISA- és a PIRLS-vizsgálatok eredményeinek háttéréről. *Új Pedagógiai Szemle*, 53. évf. 10. sz. 2003. 53–63. p.
- Steklács János: Olvasás, olvasástanítás, problémák és megoldások a nagyvilágban és itthon: 6. rész: modernség, tervezettség, átgondoltság: oktatás, olvasástanítás Norvégiában: (2.). Tanítás – Tanulás. 6. évf. 6. sz. 2009. 18–19. p.
- Vári Péter, Balácsi Ildikó, Bánfi Ilona, Szabó Annamária, Szabó Vilmos László: Hogyan olvasnak a magyar kilencévesek? A PIRLS 2001 eredményei a PISA- és a PIRLS-vizsgálat összehasonlításának tükrében. *Iskolakultúra*, 13. évf. 8. sz. 2003. 118–137. p.